

EDITORIAL

Aquest nou número de Camèlies és, gairebé, un especial dedicat a l'Enric Moles i Ormella, eminentíssim químic nascut a la nostra vila i del qual enguany celebrem el 130è aniversari del seu naixement i el 60è de la seva mort.

Fill d'una família originària de les terres de Lleida, va néixer al número 25 de l'antic carrer Padilla, avui Aulèstia i Pijoan, i després de cursar els seus primers estudis al *Colegio Ibérico* del Carrer Gran, va decidir estudiar Farmàcia a Barcelona i es va doctorar a Madrid, per acabar dedicant-se a l'apassionant món de la Química.

Realitzà estades a diversos països amb la finalitat d'aprofundir en els seus estudis i treballs, com la que feu a Ginebra en plena Primera Guerra Mundial, de març del 1915 al juliol del 1917. Fou Catedràtic de Química Inorgànica a la Universitat de Madrid.

Participà en la posada en marxa de la Universitat d'Estiu de Santander, impulsada l'any 1932 pel govern republicà. Precisament, senyalat per les seves idees republicanes i d'esquerres, patí l'exili després de la guerra civil i, en tornar l'any 1941 la Guardia Civil l'estava esperant a l'run per detenir-lo i internar-lo a la presó de Torrijos. Afortunadament, el desembre de l'any 1943 fou posat en llibertat i acollit a l'*Instituto de Biología y Sueroterapia* (IBYS), on treballà com a director tècnic fins a la seva mort.

Eloi Babiano

ENRIC MOLES I ORMELLA

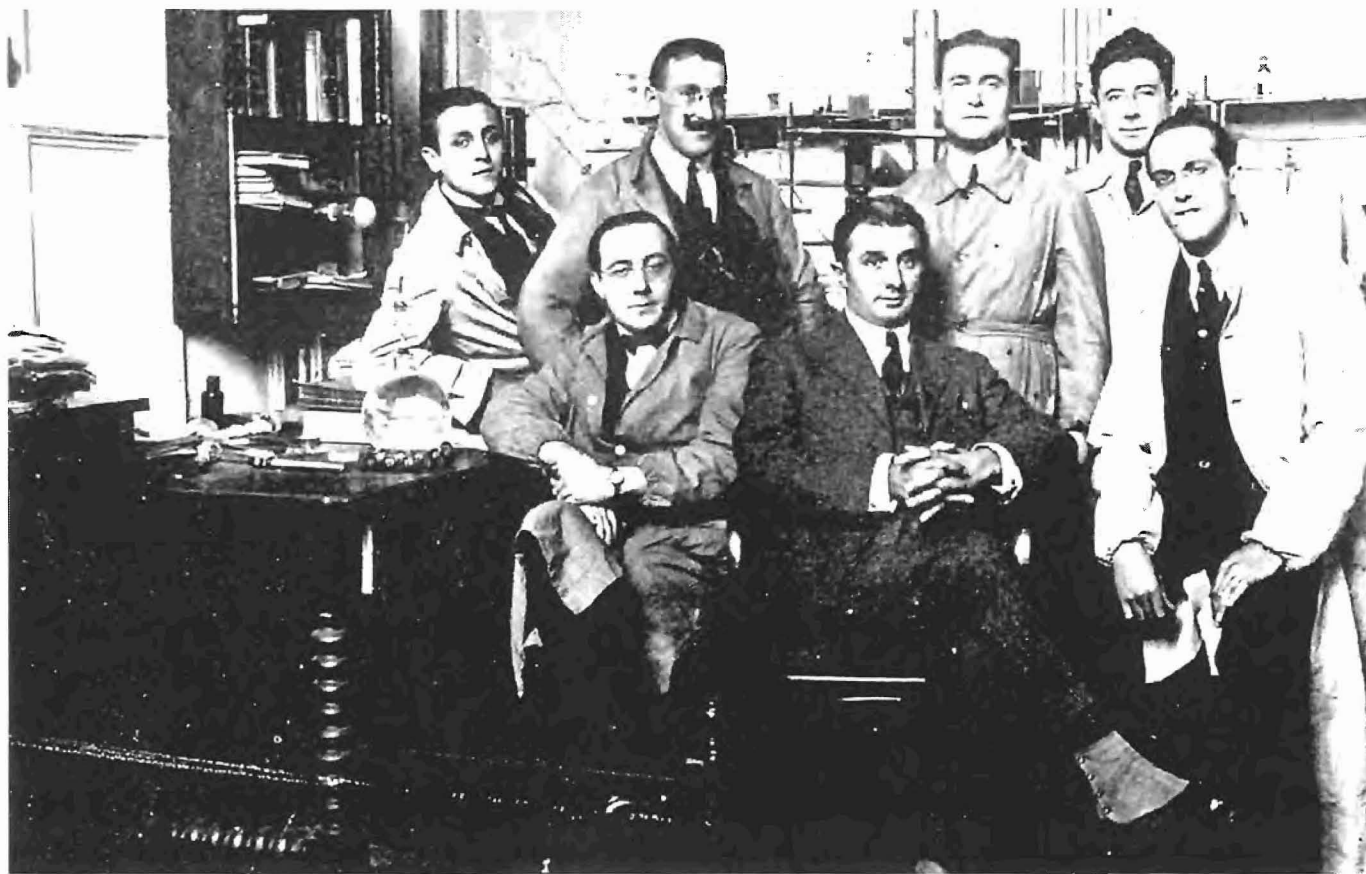
A l voltant de 1870 arribà a Gràcia, procedent de les terres de ponent, un jove matrimoni constituït per Pere Moles i Alrich (Seu d'Urgell, 1843- Barcelona, 1898) i Maria Ormella Figuerola (Balaguer, ?- Vallfogona de Balaguer, 1894). Els Moles procedeixen d'Andorra d'on passaren a Catalunya instal·lant-se, inicialment, al petit poble La Farga d'en Moles, on actualment hi ha la duana hispano-andorrana, i després a la Seu d'Urgell; per la seva banda els Ormella es troben establerts des de sempre a la Noguera. El trasllat a Gràcia del matrimoni fou degut a les gestions de Joan Alsinet, frare carmelita, natural de Balaguer i amic de la família de Maria, que els oferí feina al centre psiquiàtric La Nova Betlem -centre fundat el 1857 per Josep Joaquim Mas de Vedruna, Joan Alsinet i Sauret i Francesc Xavier Cots i Pensi- que es trobava ubicat a la vora de l'actual plaça Lesseps. Pere Moles que cursava de manera intermitent els estudis de Facultatius de segona classe, precursors dels actuals estudis d'infermeria, s'ocupà de diverses funcions al centre, principalment administratives i Maria del servei domèstic. En morir Alsinet l'any 1886, que era copropietari del manicomí, deixà com hereus de la seva part al matrimoni, que posteriorment arribaria als seus fills, alguns dels quals hi tingueren relacions estretes, propietat que mantindrien fins l'any 1926.

Taller
d'Història
de Gràcia
CENTRE D'ESTUDIS

ENRIC MOLES I ORMELLA.

Agustí Nieto-Galan. Centre d'Història de la Ciència, Universitat Autònoma de Barcelona

Al Laboratori d'Investigacions Físiques. 1925

La família Moles Ormella s'establí i arrelà a Gràcia, visqué en diferents immobles i hi nasqueren els seus cinc fills: Joan, Ot, Pere, Enric i Concepció. El fill gran, Joan (1871-1945) –nascut al carrer Gran, 104 – fou un home amb una vida pública rellevant. Polític destacat, milità en partits republicans nacionalistes com Unió Republicana, Centre Nacionalista Republicà i la Unió Federal Nacionalista Republicana; elegit diputat i senador independent per Solidaritat Catalana en diverses legislatures. Durant la Segona República fou governador civil de Barcelona entre 1931 y 1932 i Alt Comissari d'Espanya al Marroc; després de les eleccions de febrer de 1936, ocupà de manera interina la Presidència de la Generalitat, del 17 de febrer al 4 de març, fins l'alliberament i el retorn del President

Companys que estava empresonat a Cadis, on complia condemna pels fets d'octubre de 1934; el 18 de juliol de 1936 era ministre de Governació del govern de Santiago Casares Quiroga. Molt vinculat a mossèn Cinto Verdager, el defensà dels atacs de bogeria que li atribuïren, i en fou un dels seus marmessors. El segon fill de la família, Ot (1873-1949) metge psiquiatre, fou l'últim director de la Nova Betlem des de 1919 fins el seu tancament el 1942, i participà de manera activa en diverses comissions oficials sobre malalties mentals, adaptant a Espanya les directrius que fixaven els organismes internacionals. L'altre germà, Pere (1878-?) –nascut al carrer Planeta, 2 igual que l'Ot– llicenciat en Filosofia i Lletres, exercí de mestre i fou director del Col·legi Mont d'Or de Terrassa reconegut pel seguiment

dels mètodes pedagògics més moderns del moment, com el de Maria Montessori. Casat amb Carolina Piña de Rubiés era cunyat de Joaquín Torres García, pintor uruguaià que visqué molts anys a Catalunya representant destacat del noucentisme, que posteriorment s'acostà a les avantguardes. A partir del anys vint, s'instal·là a Madrid, i entrà a l'Instituto Escuela que s'havia fundat el 1918 seguint el pensament obert i progressista de la Institución Libre de Enseñanza, i que representà una renovació profunda dels mètodes d'ensenyament i de formació del professorat; el 1932 la Generalitat fundà l'Institut Escola del Parc de la Ciutadella, clarament inspirat en aquest model. De la germana petita, Concepció (1888-?), no se'n sap gaire cosa, en tot cas que es casà amb Rafael Marquina Angulo (Barcelona, 1887-

Barcelona; així, l'abril de 1924 impartí un cicle de conferències a l'Escola Industrial, sobre aspectes diferents de la química com el concepte d'àtom i element, els isòtops, els pesos atòmics, etc., que tingueren no només un ressò acadèmic sinó que es reflectiren també en els diaris locals del moment. Unes setmanes més tard, el 20 de juny, l'Ajuntament de Barcelona li atorgà en un acte solemne el Premi Pelfort pel seu treball "N'Antoni de Martí, Variacions de la composició de l'aire atmosfèric", on reflexionava sobre la dificultat experimental del mètode de determinació de pesos atòmics a partir de la mesura de densitats gasoses que ell emprava, amb els experiments rigorosos realitzats a finals del segle XVIII per Antoni de Martí Franquès (1750-1832), membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB), i reconegut internacionalment per les seves mesures de la composició de l'aire, més exactes que les de Lavoisier. Uns anys més tard, el 1929 Moles tingué un paper clau en la creació de la secció barcelonina de la Real Sociedad Española de Física y Química, un fet que coincidí amb l'organització en el marc de l'Exposició Internacional de 1929, del IX Congrés de Química industrial en el que hi pronuncià com a vicepresident la conferència: "La Universidad y la industria". El 1932 participà de manera activa en l'homenatge celebrat a Tarragona, que la RACAB reté a Martí Franquès amb motiu del centenari de la seva mort. Aquest interès de Moles pels temes his-

tòrics de la Química, arribaren al seu apogeu en el discurs d'ingrés a la Real Academia de Ciencias Físicas, Exactas y Naturales de Madrid, el març de 1934, intitulat "Del Momento Científico Español, 1775-1825", discurs dedicat majoritàriament a dos moments concrets, les aportacions de Martí i Franquès abans comentades i el descobriment del nou element wolframi o tungstè, fet pels germans Juan José (1754-1796) i Fausto (1755-1833) Elhúyar.

Moles era, a més, home d'unes gran qualitats com a organitzador, per citar només un parell de les seves actuacions més destacades en aquest sentit cal indicar la seva activa participació en

la posada en marxa de la Universitat Internacional de Verano de Santander, creada pel govern republicà l'any 1932. La primera reunió, l'agost següent, es dedicà a la Química, congregà una vintena dels millors especialistes, tres premis Nobel inclosos, tots ells convocats per Moles. L'altre esdeveniment a comentar és el IX Congrés Internacional de Química que tingué lloc a Madrid l'abril de 1934; era la primera vegada que se celebrava a Espanya uns reunions científiques d'aquest nivell i l'èxit fou gran, reconegut per tothom i atribuït a la gestió de Moles, que li valgué ser nomenat vicepresident de la IUPAC.

Aquella primavera de 1934, la química espanyola i Moles al capdavant semblaven que havien tocat el cel. No faltava, però, gaire temps perquè tot s'esvaís dramàticament. El cop d'estat i l'esclat de la Guerra Civil el 18 de juliol de 1936, agafà Moles a Madrid que no dubtà a posar-se al costat del govern legítim de la República. Assumí la direcció interina del INFQ – degut a l'exili del seu director, Blas Cabrera– i si bé la seva preocupació principal era mantenir les instal·lacions en bon estat, cosa que aconseguí en gran part, el funcionament de l'Institut sofrí alteracions significatives; per una banda passà a dependre del Ministerio de Defensa i per l'altra, s'implantà un Comitè obrer que controlava els aspectes referents a la depuració del personal. En aquestes condicions sembla clar que el INFQ col·laborà en la fabricació de material bèl·lic, si bé la intensitat en què ho feu i la participació directa de Moles no són encara del tot coneguts.

tots els membres del INFQ, però per falta de proves el deixaren en llibertat condicional dos mesos després, el febrer de 1942. Aquest alliberament representà, però, l'inici d'un veritable calvari judicial. Passats tot just uns dies i sent vist pels carrers de Madrid per antics col·legues de la Universitat i del INFQ, es presentaren unes denúncies insòlites

que sense cap base jurídica foren admeses pel jutjat militar i el portaren de nou a la presó, ara a la de Porlier, el 14 de març. Les acusacions que se li feren coincidien amb una de les obsessions més fortes del règim franquista: l'oposició a la maçoneria i per extensió a organitzacions lliurepensadores; un altre dels "càrrecs" més greus de què l'acusaven era el contingut d'un article que havia publicat a València el desembre de 1937 on comparava el diferent tractament que donaven a la ciència l'Alemanya nazi, amb l'expulsió de científics jueus, en relació amb l'URSS, que havia mantingut en càrrecs importants científics dissidents. La tercera acusació es referia a la fabricació de material bèl·lic en els locals del INFQ a l'inici de la Guerra Civil. Jutjat el juliol de 1942, fou condemnat per auxili a la rebel·lió militar a dotze anys de presó; aquesta resolució no s'arribaria a aplicar mai perquè l'auditor en cap l'impugnà i demanà una acusació pel delictes més greu d'adhesió a la rebel·lió militar i no pas d'auxili. Després de la revisió corresponent, el març de 1943, fou condemnat en un procés sumaríssim a reclusió perpètua, que de fet representaven 30 anys de presó; el desembre de 1943 aconseguí, però, la llibertat condicional per haver fet 60 anys.

Moles, com ja havia fet durant els dos anys d'empresonament, continuà reclamant i sol·licitant revisions de penes, indults i qualsevol altra mesura de gràcia a les autoritats militars. Finalment l'any 1950 se li concedí l'indult definitiu; val a dir, que en l'aplicació de l'indult se li computà una bona part del temps de

El setembre de 1949 assistí a la 15a Conferència de la IUPAC on fou nomenat secretari del Comitè de Pesos atòmics

condemna pel treball intel·lectual corresponent a la redacció d'uns articles científics escrits durant la seva estada a les presons de Torrijos i Porlier. A la sortida de la presó, el desembre de 1943, fou acollit per l'Instituto de Biología y Sueroterapia (IBYS) on hi treballà com a director tècnic fins la seva mort. Moles encara tingué temps i oportunitat de fer alguns viatges a l'estranger i recuperar una mica la seva posició de prestigi a nivell internacional. En la primera sortida el setembre de 1949,

**Tesi doctoral en Ciències físiques,
Ginebra, 1916**

